

Türkiye’de Yemelik Tane Baklagiller Üretimi, Tarım Politikaları ve Dış Ticaretin Rekabet Gücü Analizi

Bektaş KADAKOĞLU*¹, Bahri KARLI¹

Ziraat Fakültesi Dergisi,
Cilt 17, Sayı 2,
Sayfa 75-87, 2022

Journal of the Faculty of Agriculture
Volume 17, Issue 2,
Page 75-87, 2022

Öz: Bu çalışmanın amacı; dünya ve Türkiye’de yemelik tane baklagiller üretiminde rekabet gücü analizi ve tarımsal destekleme politikalarının gelişimi ortaya konularak Türkiye’de yemelik tane baklagiller üretiminde ve ticaretinde mevcut politikaların etkinliklerini artırmaya yönelik önerilerin geliştirilmesidir. Türkiye’de, 2021 yılında 1 050 bin ton yemelik tane baklagiller üretilmiş olup bunun %45.22’si nohut, %29.03’ü fasulye ve %21.70’i kırmızı mercimektir. 2020 yılında yemelik tane baklagiller dış ticaretinde yaklaşık 38 milyon dolar dış ticaret fazlası verilmiştir. Rekabet gücü analizinde Balassa’nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi (AKÜ) kullanılmıştır. Rekabet gücü indeks ortalaması 4.41 olarak hesaplanmış ve Türkiye’nin yemelik tane baklagiller ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğünün yüksek olduğu belirlenmiştir. Tarımsal destekleme politikası 1941 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi’nin (TMO) yemelik tane baklagiller alımı ile başlamış, 1982 yılında Nadas Alanlarının Daraltılması (NAD) projesi ile beraber 1994 yılı Ekonomik İstikrar Kararlarına kadar devam etmiştir. Yemelik tane baklagiller üretiminde 2005 yılında başlayan mazot ve gübre desteği, 2008 yılında başlayan prim desteği, 2009 yılında başlayan sertifikalı tohum kullanım/üretim desteği ve 24 yıl aradan sonra 2018 yılında tekrar başlayan TMO’nun yemelik tane baklagiller ürün alımları başlıca politika araçlarıdır. Türkiye’de yemelik tane baklagiller üretiminde etkin ve zamanında uygulanan destekleme politikalarının üretimi artırdığı, destekleme politikalarının etkinliğinin düştüğü ve uygulamadan zamansız kaldırıldığı dönemlerde de üretimin azaldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yemelik tane baklagiller, üretim, dış ticaret, tarımsal destekleme politikası, rekabet gücü analizi

The Production, Agricultural Policies and Competitiveness Analysis of Foreign Trade of Edible Grain Legumes in Türkiye

Abstract: This study aims to develop suggestions to increase the effectiveness of their current policies in the production and trade of edible legumes in Türkiye and reveal the competitiveness analysis and the development of agricultural support policies in the production of edible legumes in the world and Türkiye. In Türkiye, the amount of edible legumes was 1 050 thousand tons in 2021, which consist of 45.22% chickpeas, 29.03% beans, 21.70% red lentils, 3.33% green lentils, 0.72% bean, pea, and cowpea. In 2020, the foreign trade surplus of edible legumes occurred at approximately 38 million dollars. Balassa’s Revealed Comparative Advantage Index (RCA) was used in the competitiveness analysis. The competitiveness index average was calculated as 4.41 and, hence; it was determined that Türkiye has a high comparative advantage in the export of edible legumes. The agricultural support policy began in 1941 with the purchase of edible legumes from the Turkish Grain Board (TMO) and continued until the Economic Stability Decisions of 1994 with the Fallow Narrowing Project (NAD) in 1982. They are the main policy tools that TMO’s food legumes product purchases, which started again in 2018 after 24 years, in the production of edible legumes, diesel and fertilizer support started in 2005, premium support started in 2008, certified seed use/production support started in 2009. It is determined that effective and timely support policies in Türkiye increase production, while it decreases in the periods when the effectiveness of the support policies decreases and is removed from the application untimely.

Keywords: Edible grain legumes, production, foreign trade, agricultural support policy, competitiveness analysis

**Sorumlu yazar (Corresponding author)*
bektaskadakoğlu@isparta.edu.tr

Alınış (Received): 21/06/2022
Kabul (Accepted): 12/07/2022

¹Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü,
Isparta, Türkiye.

1. Giriş

Baklagiller içerdiği protein ve aminoasit bakımından besin değeri yüksek, ekim nöbetine uygun, kazık kökleri sayesinde toprağın derinlerine inerek toprağı kullanmakta ve toprakta azotu tutarak toprak verimliliğini artırmaktadır. Bu sebeplerden dolayı üreticiler ve tüketiciler tarafından tercih edilen temel bir gıda ürünüdür.

İnsan beslenmesinde bitkisel kaynaklı proteinlerin %22’sinin, karbonhidratların %7’sinin, hayvan beslenmesinde ise proteinlerin %38’inin, karbonhidratların %5’inin yemelik tane baklagiller tarafından karşılandığı belirtilmektedir (Adak vd., 2010). Ayrıca baklagiller insan beslenmesinin yanında tıbbi bitki olarak ilaç endüstrisinde, hayvan beslenmesi olarak yem sanayinde, kozmetik sanayinde, mobilya ve kâğıt sanayilerinde ve süs bitkisi olarak da kullanılmaktadır (Önder, 2017). Kullanım alanları oldukça çeşitlidir.

Türkiye’de 2021 yılında 912 325 hektar alan kuru baklagil üretimi yapılmış olup toplam işlenen tarım alanları içerisindeki payı %4.60’dır. Kuru baklagiller içerisinde nohut 487 886 hektar alan ve %53.48’lik pay ile ilk sırada yer almaktadır. Nohudu sırasıyla; kırmızı mercimek 260 200 hektar alan ve %28.52 pay, fasulye 107 796 hektar alan ve %11.82’lik pay, yeşil mercimek 48 159 hektar alan ve %5.28’lik pay, bakla 2 796 hektar alan ve %0.31’lik pay, börülce 1 245 hektar alan ve %0.14’lük pay, bezelye 679 hektar alan ve %0.07’lik pay ile takip etmektedir. Diğer kuru baklagiller ise (burçak, buy ve mürdümük) 1 446 hektar alan ve %0.39’luk paya sahiptir (TÜİK, 2022a).

Türkiye’de tahıl, sebze ve meyve ürünlerinde rekabet gücünün analiz edildiği (Yercan ve Işıklı, 2007; Serin ve Civan, 2008; Fidan, 2009; Çoban vd., 2010; Şahinli, 2014; Erkan vd., 2015; Özden, 2015; Peker, 2015; Bashimov, 2017; Ketenci ve Bayramoğlu, 2018; Balcı ve Giray, 2020; Bayav ve Çetinbaş, 2021) çalışmalar literatürde bulunmaktadır.

Bu çalışmada ise dünya ve Türkiye’nin tarımsal faaliyeti içerisinde önemli bir ürün grubu olan yemelik tane baklagillerin üretim ve dış ticaret yapıları incelenmiş, rekabet gücü analizi yapılarak yemelik tane baklagiller ihracatı yapan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikalarının gelişimi ortaya konulmuştur. Bu amaçlar çerçevesinde çalışmanın üretim ve dış ticaret politikalarına katkı sunacağı beklenmektedir.

2. Materyal ve Metot

Araştırmanın ana materyaline ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC-TRADE-MAP) ve

Tarım ve Orman Bakanlığı verilerinden elde edilmiştir. Ayrıca sektör raporları, ulusal ve uluslararası alanlarda yayınlanmış akademik çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Yemelik tane baklagillerin ekim alanı, üretim miktarı, verim ve dış ticaret değerlerine ilişkin verilerin indeks hesaplamaları yapılarak yorumlanmıştır. Ürün fiyatları ve tarımsal desteklemeler cari fiyatlardan reel fiyatlara dönüştürülerek yorumlanmıştır. Dönüştürme işleminde TÜİK 2003 bazlı ÜFE deflatörü kullanılmıştır. Yemelik tane baklagiller sektörünün rekabet gücü analizinde kullanılan veriler 2010-2020 yıllarını kapsamaktadır ve TRADEMAP veri tabanından elde edilmiştir.

Yemelik tane baklagiller sektörünün rekabet gücü analizinde Balassa (1965) tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi (AKÜ) kullanılmıştır.

Balassa’nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük İndeksi 1 numaralı eşitlikte gösterilmiştir.

$$AKÜ_j^i = \frac{x_j^i / \sum x^i}{\sum x_j^w / \sum x^w} \quad (1)$$

Eşitlik 1’de; $AKÜ_j^i$: i ülkesinin j ürünüde sahip olduğu Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük İndeksini, x_j^i : i ülkesinin j ürünü ihracat değerini, $\sum x^i$: i ülkesinin toplam ihracat değerini, $\sum x_j^w$: dünya j ürünü toplam ihracat değerini, $\sum x^w$: dünya toplam ihracat değerini ifade etmektedir.

Çalışmada AKÜ değerleri Hinloopen ve Marrewijk (2001)’in yaklaşımı ile yorumlanmıştır. AKÜ değerinin 1’den büyük olması, i ülkesinin j sektöründe karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olduğu anlamına gelmektedir. AKÜ değerleri dört grup halinde değerlendirilmiştir. AKÜ değeri 0-1 aralığında olan ülkelerin herhangi bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı ve karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu, AKÜ değeri 1-2 aralığında olan ülkelerin zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, AKÜ değeri 2-4 aralığında olan ülkelerin orta derecede karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ve AKÜ değeri 4’ten büyük olan ülkelerin ise yüksek derecede karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirtilmiştir (Hinloopen ve Marrewijk, 2001).

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Dünya ve Türkiye’de yemelik tane baklagiller üretim ve dış ticareti

Dünya yemelik tane baklagiller üretimindeki gelişmeler 1961-2020 yılları arasında değerlendirildiğinde, 1961-1963 yılları ortalamasında 55 milyon 955 bin hektar olan yemelik tane baklagil ekim alanı incelenen dönemde %42.21 artarak 2020 yılında 79 milyon 572 bin hektara

yükselmiştir. Bir önceki dönem olan 2019 yılına göre ise ekim alanı %4.27 oranında artmıştır. 2020 yılında yemelik tane baklagil ekim alanları içerisinde fasulye %43.74'lük oran ile ilk sırada, börülce %18.92'lik oran ile ikinci sırada, nohut %18.65'lik oran ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bunları sırasıyla bezelye (%9.04), mercimek (%6.30) ve bakla (%3.36) takip etmektedir. İncelenen dönemler itibarıyla ekim alanlarındaki artış sırasıyla börülcede %393.48, mercimekte %205.67, fasulyede %48.89 ve nohutta %24.20 olarak gerçekleşmiştir. Bakla ve bezelyenin ekim alanlarında ise sırasıyla %51.59 ve %31.01 oranlarında azalış belirlenmiştir (Tablo 1).

Dünya yemelik tane baklagil üretim miktarı ilgili dönemde %116.13 oranında artarak 36 milyon 266 bin tondan, 78 milyon 381 bin tona yükselmiştir. Bir önceki dönem olan 2019 yılına göre ise üretim miktarı %6.10 oranında artmıştır. Dünya yemelik tane baklagil üretim miktarı bakımından %35.14'lük pay ile fasulye ilk sırada

yer almaktadır. Fasulyeyi sırasıyla %19.24'lük pay ile nohut, %18.68'lik pay ile bezelye, %11.36'lık pay ile börülce, %8.34'lük pay ile mercimek ve %7.23'lük pay ile bakla takip etmektedir. 1961-1963 yılları ortalamasına göre üretim miktarlarındaki artış sırasıyla börülcede %805.60, mercimekte %612.98, fasulyede %138.37, nohutta %106.94, bezelyede %45.42 ve baklada %3.96 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2).

Dünyada yemelik tane baklagillerin ortalama verimi ise %98.48 artarak hektara 660 kg'dan, 1 310 kg'a yükselmiştir. 1961-1963 yılları ortalamasına göre 2020 yılında yemelik tane baklagiller verimi mercimekte %133.45, baklada %114.78, bezelyede %108.39, börülcede %79.09, nohutta %66.56 ve fasulyede %60.32 oranında artış göstermiştir. 2020 yılı verimleri ise fasulyenin 792 kg/ha, nohudun 1 016 kg/ha, mercimeğin 1 305 kg/ha, baklanın 2 122 kg/ha, bezelyenin 2 036 kg/ha ve börülcenin 591 kg/ha'dır (Tablo 3) (FAO, 2022a).

Tablo 1. Dünyada yemelik tane baklagillerin ekim alanları (bin hektar)

Ürünler/Yıllar	Fasulye	Nohut	Mercimek	Bakla	Bezelye	Börülce	Toplam
1961-1963	23 374	11 950	1 639	5 518	10 422	3 051	55 955
1971-1973	23 322	10 104	1 807	4 230	8 057	4 856	52 376
1981-1983	25 955	9 761	2 515	3 393	7 865	3 646	53 134
1991-1993	25 829	10 258	3 345	2 220	7 534	7 714	56 901
2001-2003	26 711	9 843	3 751	2 721	6 341	9 850	59 215
2011-2013	29 887	12 538	4 122	2 432	6 437	11 555	66 971
2014-2016	32 533	12 824	4 751	2 413	7 053	12 873	72 448
2017	36 960	14 559	6 181	2 549	8 061	14 481	82 791
2018	36 219	16 178	5 508	2 848	7 450	14 262	82 465
2019	33 683	13 785	4 846	2 614	7 137	14 250	76 315
2020	34 802	14 842	5 010	2 671	7 190	15 056	79 572
İndeks (1961-1963=100)	148.89	124.20	305.67	48.41	68.99	493.48	142.21
İndeks (2019=100)	103.32	107.67	103.38	102.18	100.74	105.66	104.27
Pay 2020 (%)	43.74	18.65	6.30	3.36	9.04	18.92	100.00

Kaynak: (FAO, 2022a)

Tablo 2. Dünyada yemelik tane baklagillerin üretim miktarı (bin ton)

Ürünler/Yıllar	Fasulye	Nohut	Mercimek	Bakla	Bezelye	Börülce	Toplam
1961-1963	11 556	7 289	917	5 453	10 069	983	36 266
1971-1973	12 651	6 509	1 078	4 390	8 945	1 053	34 626
1981-1983	15 149	6 333	1 678	4 185	9 403	1 299	38 047
1991-1993	16 963	7 173	2 683	3 226	13 523	2 566	46 134
2001-2003	19 767	7 475	3 064	4 352	9 952	4 162	48 772
2011-2013	24 576	12 130	4 704	4 582	10 750	7 348	64 090
2014-2016	26 224	11 956	5 674	4 731	12 851	6 634	68 070
2017	29 132	15 152	7 131	5 676	16 312	8 046	81 447
2018	27 437	16 938	6 571	5 549	13 407	8 387	78 289
2019	26 095	14 184	5 784	5 373	13 995	8 446	73 877
2020	27 546	15 084	6 538	5 669	14 642	8 902	78 381
İndeks (1961-1963=100)	238.37	206.94	712.98	103.96	145.42	905.60	216.13
İndeks (2019=100)	105.56	106.35	113.04	105.51	104.62	105.40	106.10
Pay 2020 (%)	35.14	19.24	8.34	7.23	18.68	11.36	100.00

Kaynak: (FAO, 2022a)

Tablo 3. Dünyada yemelik tane baklagillerin verimi (kg/ha)

Ürünler/Yıllar	Fasulye	Nohut	Mercimek	Bakla	Bezelye	Börülce	Ortalama
1961-1963	494	610	559	988	977	330	660
1971-1973	542	644	597	1 038	1 111	217	691
1981-1983	584	649	666	1 236	1 195	357	781
1991-1993	657	699	802	1 457	1 803	338	959
2001-2003	741	758	817	1 601	1 573	422	985
2011-2013	823	968	1 142	1 885	1 671	631	1 187
2014-2016	808	931	1 192	1 961	1 817	514	1 204
2017	788	1 041	1 154	2 226	2 024	556	1 298
2018	758	1 047	1 193	1 949	1 800	588	1 222
2019	775	1 029	1 193	2 056	1 961	593	1 268
2020	792	1 016	1 305	2 122	2 036	591	1 310
İndeks (1961-1963=100)	160.32	166.56	233.45	214.78	208.39	179.09	198.48
İndeks (2019=100)	102.19	98.74	109.39	103.21	103.82	99.66	103.31

Kaynak: (FAO, 2022a)

Dünyada 2020 yılında yemelik tane baklagiller ekim alanları bakımından; fasulye ekim alanlarının %37.37’si ve nohut ekim alanlarının %73.77’si Hindistan’da, mercimek ekim alanlarının %34.03’si ve bezelye ekim alanlarının %23.43’ü Kanada’da, bakla ekim alanlarının %30.94’ü Çin’de, börülce ekim alanlarının %38.02’si Nijer’de bulunmaktadır (FAO, 2022a). Bu ülkeler yemelik tane baklagiller üretiminde lider konumdadırlar.

Türkiye yemelik tane baklagiller üretimindeki gelişmeler 2004-2021 yılları arasında değerlendirildiğinde, 2004-2006 yılları ortalamasında 11 milyon 516 bin dekar olan yemelik tane baklagil ekim alanı incelenen dönemde %21.16 azalarak 2021 yılında 9 milyon 79 bin dekar gerilemiştir. Bir önceki dönem olan 2020 yılına göre ise ekim alanı %4.81 oranında artmıştır. Yemelik tane baklagil ekim alanları 2004-2016 yılları arasında azalış eğilimi göstermiş olup 2016 yılından sonra artış eğilimi görülmektedir. Bu artış daha çok nohut, yeşil mercimek ve fasulye ekim alanlarından kaynaklanmaktadır. Kırmızı mercimek, bakla, bezelye ve börülcenin ekim alanlarında azalış eğilimi devam etmektedir. 2021 yılında yemelik tane baklagil ekim alanları içerisinde nohut %53.74’lük oran ile ilk sırada, kırmızı mercimek %28.66’lık oran ile ikinci sırada, fasulye %11.87’lik oran ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bunları sırasıyla %5.30’luk oran ile yeşil mercimek, %0.21’lik oran ile bakla, %0.14’lük oran ile börülce ve %0.07’lik oran ile bezelye takip etmektedir (Tablo 4).

İncelenen dönemler itibarıyla yemelik tane baklagillerin tamamının ekim alanlarında daralma olduğu belirlenmiştir. Ekim alanlarındaki bu daralma sırasıyla baklada %77.23, börülcede %57.70, bezelyede %52.83, kırmızı mercimekte %31.79, fasulyede %23.95 ve nohutta %13.30 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4).

Türkiye yemelik tane baklagil üretim miktarı ilgili dönemde %25.54 oranında azalarak 1 milyon 411 bin tondan, 1 milyon 51 bin tona gerilemiştir. Bir önceki dönem olan 2020 yılına göre ise üretim miktarı %18.45

oranında azalmıştır. Türkiye’de yemelik tane baklagil üretim miktarı bakımından %45.22’lik pay ile nohut ilk sırada yer almaktadır. Nohudu sırasıyla %29.03’lük pay ile fasulye, %21.70’lik pay ile kırmızı mercimek, %3.33’lük pay ile yeşil mercimek, %0.42’lik pay ile bakla, %0.17’lik pay ile bezelye ve %0.12’lik pay ile börülce takip etmektedir. 2004-2006 yılları ortalamasına göre yemelik tane baklagiller arasında üretim miktarları artan tek ürün fasulyedir. Fasulye üretimi ilgili dönemde %39.49 oranında artmıştır. Diğer yemelik tane baklagillerin üretimleri ise azalmıştır. Üretim miktarları sırasıyla baklada %74.90, kırmızı mercimekte %56.72, bezelyede %52.80, börülcede %50.33, yeşil mercimekte %31.07 ve nohutta %19.57 oranında azalmıştır (Tablo 5) (TÜİK, 2022a).

Türkiye’de yemelik tane baklagillerin ortalama verimi ilgili dönemler arasında %8.61 artarak 151 kg/da’dan, 164 kg/da’a yükselmiştir. 2004-2006 yılları ortalamasına göre 2021 yılında yemelik tane baklagiller verimi fasulyede %83.77, börülcede %17.05, baklada %10.95 ve bezelyede %0.38 oranında artış göstermiştir. Kırmızı mercimek verimi %33.33, yeşil mercimek verimi %23.96 ve nohut verimi %6.60 oranında azalmıştır. 2021 yılı verimleri ise fasulyenin 283 kg/da, nohudun 99 kg/da, kırmızı mercimeğin 92 kg/da, yeşil mercimeğin 73 kg/da, baklanın 233 kg/da, bezelyenin 266 kg/da ve börülcenin 103 kg/da’dır (Tablo 6).

Türkiye’de 2021 yılında yemelik tane baklagiller ekim alanları bakımından fasulye ekim alanlarının %17.71’i Niğde’de, %16.14’ü Konya’da, nohut ekim alanlarının %15.71’si Ankara’da, %13.47’si Yozgat’ta, kırmızı mercimek ekim alanlarının %45.66’sı Şanlıurfa’da, %22.14’ü Diyarbakır’da, yeşil mercimek ekim alanlarının %38.42’si Yozgat’ta, %25.93’ü Konya’da, bakla ekim alanlarının %27.69’si Çanakkale’de, %14.89’u Balıkesir’de, bezelye ekim alanlarının %35.07’si Konya’da, %25.69’u Bursa’da ve börülce ekim alanlarının %56.01’i Manisa’da, %17.28’i Uşak’ta yer almaktadır (TÜİK, 2022a).

Tablo 4. Türkiye’de yemelik tane baklagillerin ekim alanı (dekar)

Ürünler/Yıllar	Fasulye	Nohut	Kırmızı Mercimek	Yeşil Mercimek	Bakla	Bezelye	Börülce	Toplam
2004-2006	1 417 505	5 627 224	3 814 692	528 875	83 492	14 386	29 418	11 515 591
2007-2009	1 008 034	4 882 581	2 791 958	285 197	53 569	12 965	29 720	9 064 024
2010-2012	970 602	4 394 482	2 062 367	227 024	42 636	12 352	22 188	7 731 650
2013-2015	898 191	3 904 596	2 334 717	180 380	32 820	11 742	18 677	7 381 123
2016	898 197	3 595 289	2 354 743	167 617	27 512	10 882	18 079	7 072 319
2017	897 221	3 953 099	2 693 181	232 201	29 116	9 415	14 129	7 828 362
2018	848 045	5 144 159	2 430 652	341 625	25 294	9 065	13 553	8 812 393
2019	889 385	5 205 951	2 427 761	396 116	23 121	7 813	13 084	8 963 231
2020	1 029 857	5 115 607	2 098 215	378 443	21 040	5 517	13 227	8 661 906
2021	1 077 964	4 878 857	2 601 995	481 591	19 008	6 786	12 445	9 078 646
İndeks (2004-2006=100)	76.05	86.70	68.21	91.06	22.77	47.17	42.30	78.84
İndeks (2020=100)	104.67	95.37	124.01	127.26	90.34	123.00	94.09	104.81
Pay 2021 (%)	11.87	53.74	28.66	5.30	0.21	0.07	0.14	100.00

Kaynak: (TÜİK, 2022a)

Tablo 5. Türkiye’de yemelik tane baklagillerin üretim miktarı (ton)

Ürünler/Yıllar	Fasulye	Nohut	Kırmızı Mercimek	Yeşil Mercimek	Bakla	Bezelye	Börülce	Toplam
2004-2006	218 657	590 582	526 766	50 775	17 632	3 824	2 579	1 410 816
2007-2009	163 359	528 652	296 596	26 254	11 179	3 676	2 645	1 032 361
2010-2012	204 477	512 037	404 000	26 451	8 234	3 171	2 183	1 160 553
2013-2015	215 000	472 000	353 333	20 667	7 016	3 116	1 909	1 073 041
2016	235 000	455 000	345 000	20 000	6 280	2 919	1 860	1 066 059
2017	239 000	470 000	400 000	30 000	6 847	2 673	1 511	1 150 031
2018	220 000	630 000	310 000	43 000	5 903	2 603	1 443	1 212 949
2019	225 000	630 000	310 000	43 631	5 484	2 193	1 392	1 217 700
2020	279 518	630 000	328 418	42 397	5 002	1 538	1 324	1 288 197
2021	305 000	475 000	228 000	35 000	4 426	1 805	1 281	1 050 512
İndeks (2004-2006=100)	139.49	80.43	43.28	68.93	25.10	47.20	49.67	74.46
İndeks (2020=100)	109.12	75.40	69.42	82.55	88.48	117.36	96.75	81.55
Pay 2021 (%)	29.03	45.22	21.70	3.33	0.42	0.17	0.12	100.00

Kaynak: (TÜİK, 2022a)

Tablo 6. Türkiye’de yemelik tane baklagillerin verimi (kg/da)

Ürünler/Yıllar	Fasulye	Nohut	Kırmızı Mercimek	Yeşil Mercimek	Bakla	Bezelye	Börülce	Ortalama
2004-2006	154	106	138	96	210	265	88	151
2007-2009	163	111	118	93	210	286	89	153
2010-2012	211	123	197	117	199	259	99	172
2013-2015	240	122	153	115	214	266	102	173
2016	265	129	150	120	228	268	103	180
2017	267	120	149	129	235	284	107	184
2018	259	123	138	126	233	287	106	182
2019	253	122	128	112	237	281	106	177
2020	271	123	157	112	238	279	101	183
2021	283	99	92	73	233	266	103	164
İndeks (2004-2006=100)	183.77	93.40	66.67	76.04	110.95	100.38	117.05	108.61
İndeks (2020=100)	104.43	80.49	58.60	65.18	97.90	95.34	101.98	89.62

Kaynak: (TÜİK, 2022a)

Kendine yeterlilik derecesi üretimin iç tüketimi ne ölçüde karşılayabildiğini göstermektedir. Türkiye’de yemelik tane baklagillerin kendine yeterlilik dereceleri 2000-2020 yılları arasında değerlendirildiğinde, fasulyenin kendine yeterlilik derecesi 2000-2002 yılları ortalamasında %98.0’dan 2020 yılında %92.0’ye gerilemiştir. Aynı dönemlerde kendine yeterlilik dereceleri nohutta %127.2’den %122.3’e, kırmızı mercimekte %135.5’den %71.2’ye ve yeşil mercimekte %88.4’den %58.7’ye

gerilemiştir (Tablo 7). 2020 yılı verilerine göre yemelik tane baklagillerde kendine yeterlilik dereceleri bakımından nohut hariç diğer ürünlerde üretimin iç tüketimi karşılayamadığı söylenebilir. 2000-2020 yılları ortalamasına göre ise Türkiye’nin nohut ve kırmızı mercimekte kendine yeterli olduğu, fasulye ve yeşil mercimekte ise kendine yeterli olmadığı belirlenmiştir. Üretimin iç tüketime yetmediği bu ürünlerde ihtiyaç ithalat yapılarak karşılanmaktadır.

Tablo 7. Türkiye’de yemelik tane baklagillerin kendine yeterlilik dereceleri

Ürünler/Yıllar	Fasulye	Nohut	Kırmızı Mercimek	Yeşil Mercimek
2000-2002	98.0	127.2	135.5	88.4
2003-2005	94.3	132.6	136.8	84.2
2006-2008	80.3	124.5	117.4	64.8
2009-2011	81.4	110.1	92.1	57.2
2012-2014	82.6	97.5	95.8	45.0
2015	82.6	98.1	81.6	43.1
2016	81.8	92.1	76.7	46.1
2017	82.7	87.5	89.6	56.5
2018	72.1	114.0	74.9	86.8
2019	76.0	127.5	71.7	85.3
2020	92.0	122.3	71.2	58.7
Ortalama (2000-2020)	85.6	115.1	104.7	66.4
İndeks (2000-2002=100)	93.88	96.15	52.55	66.40
İndeks (2019=100)	121.05	95.92	99.30	68.82

Kaynak: (TÜİK, 2022b)

Dünya yemelik tane baklagillerin dış ticaret hacmi 2020 yılında 22 milyar 225 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 8). Dünya yemelik tane baklagillerin ihracat miktarı ve değeri 1961-2020 yıllarına göre değişmekle birlikte 2020 yılında 19 milyar 546 bin ton ve 11 milyar 108 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. İhracat değeri bakımından 2020 yılında yemelik tane baklagiller içerisinde fasulyenin payı %39.32, mercimeğin payı %26.30, bezelyenin payı %18.97, nohudun payı %11.08 ve baklanın payı %4.33'dür (Tablo 8). Birim ürün başına 2020 yılı dünya ihracat fiyatları büyükten küçüğe sırasıyla fasulye 95 cent, nohut 60 cent, mercimek 57 cent, bakla 42 cent, bezelye 32 centtir. Yemelik tane baklagiller ortalaması ise 57 centtir.

Dünya yemelik tane baklagillerin ithalatı 1961-1963 yılları ortalamasına göre 996 bin ton ve 156.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalat değeri bakımından 2020 yılında yemelik tane baklagiller içerisinde fasulyenin payı %36.39, mercimeğin payı %25.86, bezelyenin payı %21.93, nohudun payı %11.36 ve baklanın payı %4.47'dir (Tablo 8). Birim ürün başına 2020 yılı dünya ithalat fiyatları büyükten küçüğe sırasıyla fasulye 1.04 dolar, nohut 67 cent, bakla 67 cent, mercimek 62 cent ve bezelye 34 centtir. Yemelik tane baklagiller ortalaması ise 61 centtir. İhracat ve ithalat miktarı bakımından bezelyenin payları daha yüksek olmasına karşın değer bakımından aldığı paylar düşüktür. Bunun sebebi bezelyenin birim ürün başına ihracat ve ithalat fiyatının düşük olmasıdır.

Tablo 8. Dünyada yemelik tane baklagillerin ihracat ve ithalat değerleri

Ürünler/Yıllar	Fasulye	Nohut	Mercimek	Bakla	Bezelye	Toplam
1961-1963	83.7	14.0	14.1	11.9	47.9	171.7
1971-1973	180.3	32.7	38.0	32.1	88.1	371.2
1981-1983	721.3	113.3	192.9	66.5	254.0	1 348.0
1991-1993	867.9	202.0	253.7	142.6	776.7	2 242.8
2001-2003	1 318.0	385.8	407.3	111.2	564.3	2 786.7
2011-2013	4 068.7	1 218.8	1 565.7	413.1	1 947.4	9 213.6
2014-2016	3 850.2	1 548.0	2 513.4	393.9	2 132.7	10 438.2
2017	3 712.7	2 719.3	2 504.3	366.5	2 254.1	11 556.9
2018	3 459.1	1 526.3	1 645.7	423.8	1 890.6	8 945.4
2019	3 684.3	1 281.8	1 806.8	442.0	1 877.8	9 092.7
2020	4 368.4	1 230.6	2 921.6	480.7	2 107.5	11 108.7
İndeks (1961-1963=100)	5 219.12	8 790.00	20 720.57	4 039.50	4 399.79	6 469.83
İndeks (2019=100)	118.57	96.01	161.70	108.76	112.23	122.17
Pay 2020 (%)	39.32	11.08	26.30	4.33	18.97	100.00
İthalat değeri (milyon dolar)						
1961-1963	73.7	8.7	20.0	8.0	46.0	156.5
1971-1973	177.5	25.1	38.3	30.0	94.0	364.9
1981-1983	783.8	100.8	215.7	55.5	242.4	1 398.2
1991-1993	870.3	231.5	281.4	161.7	792.3	2 337.1
2001-2003	1 197.7	417.2	466.7	159.4	643.0	2 884.0
2011-2013	3 407.6	1 196.6	1 674.8	470.9	2 048.6	8 798.4
2014-2016	3 698.5	1 356.6	2 617.9	483.4	2 505.8	10 662.2
2017	3 780.0	3 262.9	3 082.8	463.4	2 723.6	13 312.7
2018	3 213.0	1 734.7	1 799.8	505.5	2 063.1	9 316.2
2019	3 339.8	1 404.1	2 060.2	571.4	2 087.4	9 462.9
2020	4 044.6	1 262.4	2 874.1	496.6	2 438.1	11 115.7
İndeks (1961-1963=100)	5 487.92	14 510.34	14 370.50	6 207.50	5 300.22	7 102.68
İndeks (2019=100)	121.10	89.91	139.51	86.91	116.80	117.47
Pay 2020 (%)	36.39	11.36	25.86	4.47	21.93	100.00

Kaynak: (FAO, 2022b)

Türkiye yemelik tane baklagillerin dış ticaret hacmi 2020 yılında 1 milyar 134 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 9). Türkiye yemelik tane baklagillerin ihracat miktarı ve değeri 1961-2020 yıllarına göre değişmekle birlikte 2020 yılında 792 bin ton ve 586 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. İhracat değeri bakımından 2020 yılında yemelik tane baklagiller içerisinde mercimeğin payı %52.15, nohudun payı %25.41, fasulyenin payı %19.10, bezelyenin payı %2.88 ve baklanın payı %0.47’dir (Tablo 9). Birim ürün başına 2020 yılı Türkiye ihracat fiyatları büyükten küçüğe sırasıyla fasulye 1.16 dolar, bakla 97 cent, mercimek 75 cent, nohut 62 cent, bezelye 37 centtir. Yemelik tane baklagiller ortalaması ise 74 centtir.

Türkiye yemelik tane baklagillerin ithalat miktarı ve değeri 1961-2020 yıllarına göre değişmekle birlikte 2020 yılında 938 bin ton ve 548 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. İthalat değeri bakımından 2020 yılında yemelik tane baklagiller içerisinde mercimeğin payı %56.89, fasulyenin payı %21.96, nohudun payı %16.73, bezelyenin payı %3.54 ve baklanın payı %0.88’dir (Tablo 9). Birim ürün başına 2020 yılı Türkiye ithalat fiyatları büyükten küçüğe sırasıyla fasulye 1.05 dolar, nohut 74

cent, bakla 52 cent, mercimek 50 cent, bezelye 32 centtir. Yemelik tane baklagiller ortalaması ise 58 centtir.

Türkiye yemelik tane baklagiller ihracat ve ithalat değerlerinin son beş yıllık seyri (2016-2020) incelendiğinde 2018 yılından itibaren ihracat değerinin ithalat değerini geçtiği ve 2020 yılında 37.8 milyon dolar dış ticaret fazlası verdiği belirlenmiştir. Dış ticaret açığı bulunan fasulyede ekim alanlarındaki artışla birlikte 2019 yılından itibaren dış ticaret açığı daralmıştır. Dış ticaret açığı 2020 yılında baklada 2 milyon dolar, bezelyede 2.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Nohutta 2019 yılından sonra dış ticaret fazlası verilmeye başlanmış ve 2020 yılında dış ticaret dengesi 57.1 milyon dolar fazla vermiştir. Dış ticareti neredeyse dengede olan mercimekte son yıl ithalat değeri ihracat değerini geçmiş ve dış ticaret dengesi 6.3 milyon dolar açık vermiştir. Türkiye’de üretimi yapılan mercimeğin kalitesinin yüksek olması sebebiyle üretilen mercimek yüksek fiyattan ihraç edilmekte ve iç piyasada tüketim yoğunlukla ithalat ile karşılanmaktadır. Nitekim 2020 yılında mercimek ithalatındaki birim fiyat 50 cent olurken ihracattaki birim fiyat 75 centtir.

Tablo 9. Türkiye’de yemelik tane baklagillerin ihracat ve ithalat değerleri

Ürünler/Yıllar	Fasulye	Nohut	Mercimek	Bakla	Bezelye	Toplam
	İhracat değeri (milyon dolar)					
1961-1963	2.2	1.2	0.6	0.1	0.0	4.1
1971-1973	4.5	9.2	4.8	0.7	0.0	19.3
1981-1983	14.3	64.5	116.2	8.8	0.0	203.8
1991-1993	8.5	109.4	83.7	6.9	0.3	208.7
2001-2003	23.3	68.6	73.2	0.4	0.0	165.5
2011-2013	3.3	29.0	176.7	1.9	13.6	224.5
2014-2016	8.2	23.1	244.4	1.6	21.0	298.3
2017	6.4	35.1	236.1	2.0	17.9	297.5
2018	25.3	102.7	194.2	0.8	19.3	342.3
2019	115.9	135.3	190.0	1.2	15.0	457.4
2020	111.9	148.8	305.5	2.8	16.9	585.9
İndeks (1961-1963=100)	5 162.10	12 667.91	50 166.01	2 145.74	2 530 200.00	14 356.16
İndeks (2019=100)	96.50	110.02	160.79	240.07	112.59	128.10
Pay 2020 (%)	19.10	25.41	52.15	0.47	2.88	100.00
İthalat değeri (milyon dolar)						
1961-1963	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
1971-1973	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
1981-1983	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
1991-1993	0.5	0.0	0.0	0.0	0.1	0.6
2001-2003	14.3	3.3	18.1	0.1	0.2	36.0
2011-2013	34.9	39.6	147.9	0.3	16.0	238.7
2014-2016	55.8	45.2	238.1	1.9	22.3	363.2
2017	50.4	130.8	233.8	2.9	18.8	436.7
2018	42.4	118.6	156.9	1.3	17.3	336.6
2019	134.2	72.9	157.0	2.6	14.3	381.0
2020	120.4	91.7	311.8	4.8	19.4	548.1
İndeks (2001-2003=100)	843.50	2 749.20	1 721.65	5 307.35	8 396.11	1 520.91
İndeks (2019=100)	96.50	110.02	160.79	240.07	112.59	128.10
Pay 2020 (%)	21.96	16.73	56.89	0.88	3.54	100.00

Kaynak: (FAO, 2022b)

3.2. Türkiye’de yemelik tane baklagiller destekleme politikası

Türkiye’de yemelik tane baklagiller destekleme politikalarının geçmişi Toprak Mahsulleri Ofisi’nin (TMO) kurulduğu yıllara kadar gitmektedir. TMO, 3491 sayılı Kanunla İktisadi Devlet Teşekkülü olarak 1938 yılında devletin belirlediği fiyattan ürün alımı yaparak piyasadaki ürün fiyatlarını kontrol etmekle görevlendirilmiştir (Karlı, 1989; Tuna, 1989; Karlı vd., 2018). Bu doğrultuda ilk kez 1941 yılında mercimek, nohut ve fasulye alımı gerçekleşmiştir. Bu alımlar düzenli olmasa da piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda 1994 yılına (Ekonomik İstikrar Kararları) kadar devam etmiştir. Bu tarihten 2018 yılına kadar ürünler serbest piyasa koşullarında işlem görmeye devam etmişlerdir (TMO, 2021). 2018 yılında 192 sayılı cumhurbaşkanlığı kararnamesi (Resmi Gazete, 2018) ile tekrardan TMO mercimek, nohut ve fasulye alım ve satım için görevlendirilmiş ve halen günümüzde uygulanmaktadır.

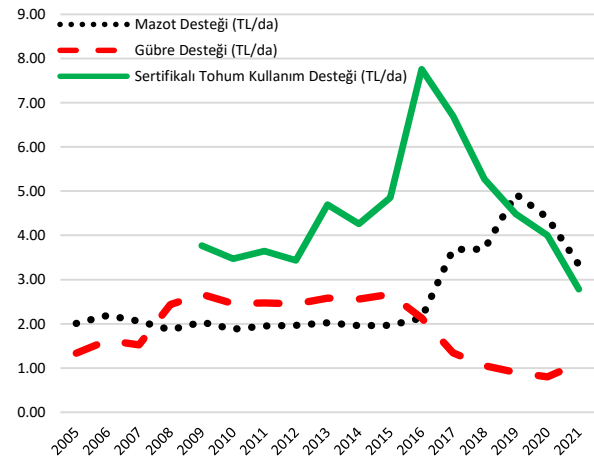
Bunun yanı sıra 1970’li yıllarda iller bazında başlatılan kırsal kalkınma projeleri ile nadas-tahıl sistemi yerine baklagil-tahıl sistemi uygulanmaya başlanmış ve baklagil üretiminde artışlar meydana gelmiştir (Gül ve Işık, 2002). 1982 yılında 8/5713 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yemelik ve yemelik tane baklagillerin ekim nöbeti kapsamına alınarak nadas alanları üzerinde üretimlerinin yapılması amacıyla Nadas Alanlarının Daraltılması (NAD) projesi başlatılmıştır. Bu kapsamda yemelik tane baklagil üreticilerine nakdi ve aynı kredi desteği sağlanmıştır (Resmi Gazete, 1982). Bu proje kapsamında yaklaşık 1.5 milyon hektar nadas alanı üretime kazandırılmıştır (Tüzün, 1993) ve yemelik tane baklagillerin ekim alanları ve üretimleri artmıştır. Türkiye bu dönemde dünya baklagil üretiminde ilk sıralarda yer almıştır (Bolat vd., 2017). Projenin bitmesi ve 1994 yılındaki Ekonomik İstikrar Kararlarının etkisiyle yemelik tane baklagil ekim alanları daralmaya başlamıştır.

Türkiye’de bitkisel üretimin devamlılığı için uygulanan temel politika araçları; alan bazlı destekler, fark ödemesi desteği ve diğer tarımsal amaçlı desteklerdir. Bu destekler yemelik tane baklagiller içerisinde yer alan üç ürünün (fasulye, nohut ve mercimek) üretimi için de uygulanmaktadır. Alan bazlı destekler kapsamında mazot ve gübre desteği ilk olarak 2005 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

Yemelik tane baklagiller üretiminde 2005 yılında 2.40 TL/da mazot ve 1.60 TL/da gübre desteği ile başlatılan alan bazlı destekler 2021 yılında 24 TL/da mazot ve 8 TL/da gübre desteği ile devam etmektedir. Bunun yanı sıra 2007-2008 yıllarında yaşanan iklimsel faktörlerin etkisiyle azalan yemelik tane baklagiller üretiminde devamlılığın sağlanması ve üretici gelirlerinin artırılması amaçlarıyla kg başına 10 kuruş olarak fark ödemesi desteği diğer bir adı

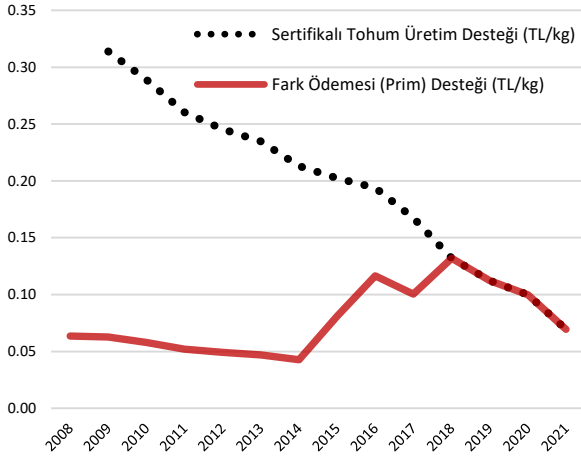
ile prim desteği de yemelik tane baklagiller üretiminde uygulanmaya başlamıştır. Prim desteği 2021 yılında kg başına 50 kuruş olarak verilmeye devam etmektedir. Diğer tarımsal amaçlı destekler içerisinde giren sertifikalı tohum kullanım desteği 6 TL/da ve sertifikalı tohum üretim desteği 50 krş/kg olarak yemelik tane baklagiller üretiminde 2009 yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır. 2021 yılında ise sertifikalı tohum kullanım desteği nohutta 20 TL/da, fasulye ve mercimekte 30 TL/da ve sertifikalı tohum üretim desteği 50 krş/kg olarak uygulanmaya devam etmektedir (Resmi Gazete, Çeşitli Yıllar).

Türkiye’de yemelik tane baklagiller üretimini desteklemek için uygulanan politika araçlarının yıllara göre reel fiyatlarla seyri incelendiğinde mazot desteğinin 2005-2016 yılları arasında sabit, 2017-2019 yılları arasında artan, 2019 yılından sonra ise azalan bir seyir izlediği tespit edilmiştir. Mazot desteği 2005 yılında 2.01 TL/da iken, 2021 yılında %66.34 artarak 3.34 TL/da olarak verilmiştir. Gübre desteği 2005-2009 yılları arasında artan, 2009-2016 yılları arası sabit, 2017 yılından sonra ise azalan bir seyir izlemiştir. 2005 yılında 1.34 TL/da iken, 2021 yılında %16.83 azalarak 1.11 TL/da olarak verilmektedir. Sertifikalı tohum desteği 2009-2016 yılları arası dalgalı ve artan bir seyir izlemesine karşın 2017 yılından itibaren azalışa geçmiştir. 2009 yılında 3.74 TL/da iken, 2021 yılında %26.17 azalarak 2.78 TL/da olarak verilmiştir (Şekil 1).



Şekil 1. Yemelik tane baklagillere uygulanan alan bazlı ve sertifikalı tohum kullanım desteği (TL/da) (Reel Fiyatlar) (Resmi Gazete, Çeşitli Yıllar)

Sertifikalı tohum üretim desteği 2009-2021 yılları arasında sürekli azalan bir seyir izlemiştir. 2009 yılında 0.31 TL/kg iken, 2021 yılında %77.85 azalarak 0.07 TL/kg olarak verilmektedir. Prim desteği 2008-2014 yılları arasında azalan, 2015-2018 yılları arasında dalgalı ve artan, 2019 yılından itibaren azalan seyir izlemiştir. 2008 yılında kg başına 6 kuruş verilirken 2021 yılında %9.40 artarak kg başına 7 kuruş olarak verilmektedir (Şekil 2).



Şekil 2. Yemelik tane baklagillere uygulanan fark ödemesi ve sertifikalı tohum üretim desteği (TL/kg) (Reel Fiyatlar) (Resmi Gazete, Çeşitli Yıllar)

3.3. Yemelik tane baklagiller fiyatları

İncelenen dönemlerde (2000-2021) Türkiye’de fasulye reel fiyatları dalgalı bir seyir izlemesine rağmen fiyatların genel seyri azalış eğilimindedir. Fasulye fiyatları en yüksek seviyeyi 2000 yılında 1.77 TL/kg ile görmüş, en düşük seviyeyi ise 2021 yılında 1.24 TL/kg ile görmüştür. İlgili dönem fasulye fiyatları %30.30 azalmıştır. Cari fiyatlarla ise fasulye fiyatı 2021 yılında 8.89 TL/kg olarak gerçekleşmiştir (Şekil 3).

Nohut reel fiyatlarında dönem dönem sert dalgalanmaların olduğu söylenebilir. Nohut fiyatları en yüksek seviyeyi 2017 yılında 1.83 TL/kg ile görmüş, en düşük seviyeyi ise 2020 yılında 0.76 TL/kg ile görmüştür. 2000 yılında 1.29 TL/kg olan nohut fiyatı, 2021 yılında %32.72 azalarak 0.87 TL/kg’a gerilemiştir. Cari fiyatlarla ise nohut fiyatı 2021 yılında 6.23 TL/kg olarak gerçekleşmiştir (Şekil 3).

Kırmızı mercimek reel fiyatlarında da nohut fiyatlarında olduğu gibi dönem dönem sert dalgalanmaların olduğu söylenebilir. Kırmızı mercimek fiyatları en yüksek seviyeyi 2009 yılında 1.25 TL/kg ile görmüş, en düşük seviyeyi ise 2007 yılında 0.51 TL/kg ile görmüştür. 2000 yılında 1.08 TL/kg olan kırmızı mercimek fiyatı, 2021 yılında %30.77 azalarak 0.75 TL/kg’a gerilemiştir. Cari fiyatlarla ise kırmızı mercimek fiyatı 2021 yılında 5.38 TL/kg olarak gerçekleşmiştir (Şekil 3).

Yeşil mercimek reel fiyatları dalgalı bir seyir izlemesine karşın fiyatların genel seyri azalış eğilimindedir. Yeşil mercimek fiyatları en yüksek seviyeyi 2009 yılında 1.25 TL/kg ile görmüş, en düşük seviyeyi ise 2019 yılında 0.77 TL/kg ile görmüştür. 2000 yılında 1.25 TL/kg olan yeşil mercimek fiyatı, 2021 yılında %33.68 azalarak 0.83 TL/kg’a

gerilemiştir. Cari fiyatlarla ise yeşil mercimek fiyatı 2021 yılında 5.97 TL/kg olarak gerçekleşmiştir (Şekil 3).

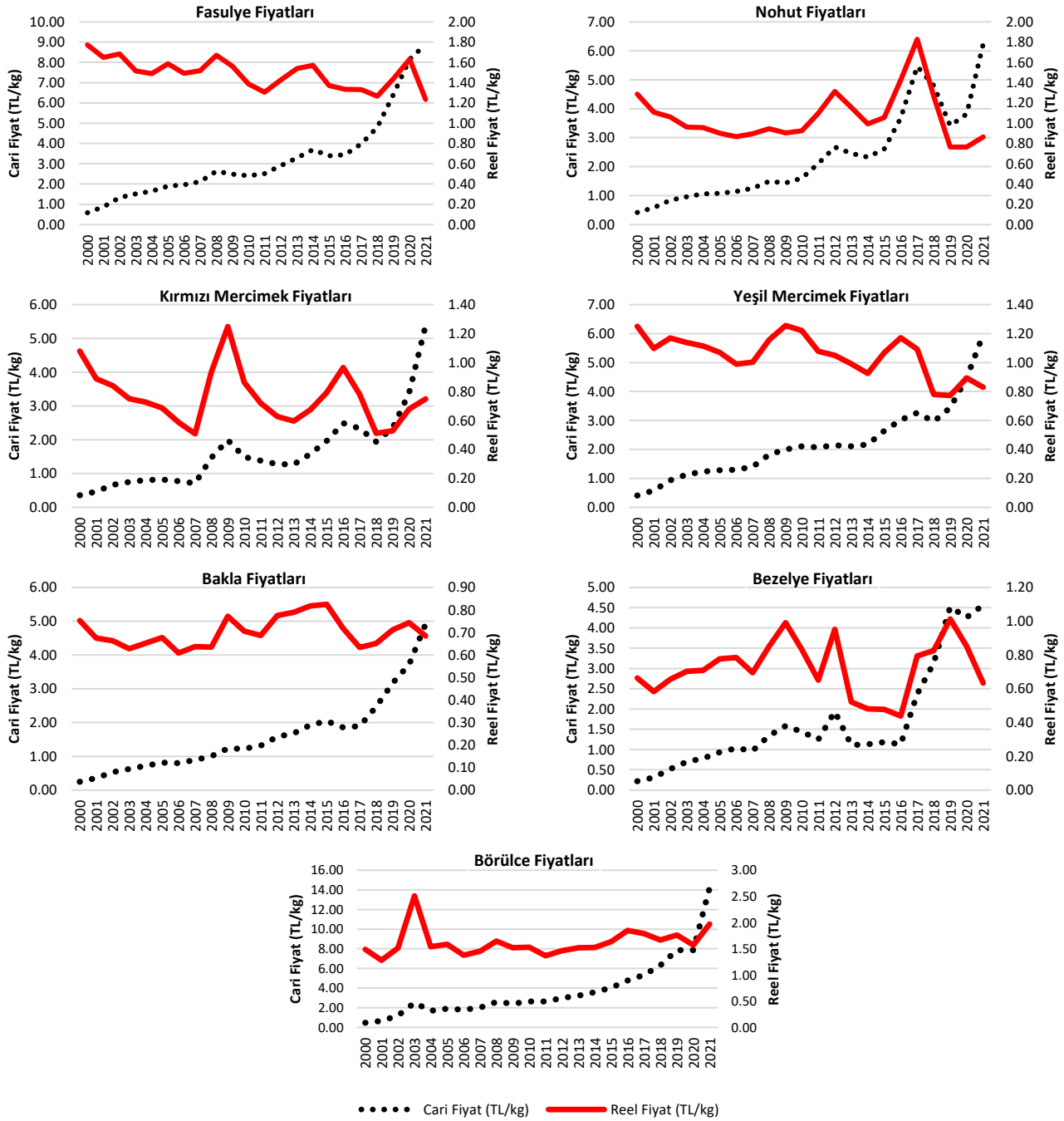
Bakla ve bezelye reel fiyatları dalgalı bir seyir izlese de fiyatların genel seyri azalış eğilimindedir. Bakla fiyatları en yüksek seviyeyi 2015 yılında 0.83 TL/kg ile görmüş, en düşük seviyeyi ise 2006 yılında 0.61 TL/kg ile görmüştür. 2000 yılında 0.75 TL/kg olan bakla fiyatı, 2021 yılında %9.12 azalarak 0.68 TL/kg’a gerilemiştir. Cari fiyatlarla ise bakla fiyatı 2021 yılında 4.92 TL/kg olarak gerçekleşmiştir. Bezelye fiyatları en yüksek seviyeyi 2019 yılında 1.01 TL/kg ile görmüş, en düşük seviyeyi ise 2016 yılında 0.44 TL/kg ile görmüştür. 2000 yılında 0.66 TL/kg olan bezelye fiyatı, 2021 yılında %4.55 azalarak 0.63 TL/kg’a gerilemiştir. Cari fiyatlarla ise bezelye fiyatı 2021 yılında 4.56 TL/kg olarak gerçekleşmiştir (Şekil 3).

Börülce reel fiyatları dalgalı bir seyir izlemesine rağmen fiyatların genel seyri artış eğilimindedir. Börülce fiyatları en yüksek seviyeyi 2003 yılında 2.51 TL/kg ile görmüş, en düşük seviyeyi ise 2001 yılında 1.28 TL/kg ile görmüştür. 2000 yılında 1.49 TL/kg olan börülce fiyatı, 2021 yılında %32.20 artarak 1.97 TL/kg’a yükselmiştir. Cari fiyatlarla ise börülce fiyatı 2021 yılında 14.19 TL/kg olarak gerçekleşmiştir (Şekil 3).

3.4. Yemelik tane baklagillerde rekabet gücü analizi

Dünya yemelik tane baklagiller ihracatında önemli ülkelerin rekabet gücü analizi 2010-2020 yılları arasında incelenmiştir. Türkiye’nin 2010, 2011, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında yüksek derecede karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu incelenen diğer yıllarda ise orta derecede karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir. 2010-2020 yılları AKÜ değerleri ortalaması 4.41 olarak hesaplanmış ve genel olarak Türkiye’nin yüksek derecede bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir. Türkiye’ye göre göreceli avantajı daha yüksek olan ülkeler sırasıyla Myanmar, Arjantin, Kanada ve Avustralya’dır. Türkiye’nin ise Hindistan, Rusya, ABD ve Çin karşısında karşılaştırmalı üstünlüğü söz konusudur (Tablo 10).

Türkiye’nin göreceli avantajının daha düşük olduğu ülkelerin dünya baklagiller ihracatında söz sahibi olduğu belirlenmiştir. Fasulye ihracatında Myanmar, nohut ve bakla ihracatında Avustralya, mercimek ve bezelye ihracatında Kanada lider ülke konumundadır. Türkiye’nin baklagiller rekabet gücü açısından zayıf olma nedeni bu ülkelerin baklagiller ihracatında uzmanlaşmasıdır. Türkiye’nin göreceli avantajının daha yüksek olduğu ülkelerin ise önemli miktarda baklagiller ithalatı yaptığı belirlenmiştir. Fasulye ithalatında Hindistan, ABD ve Çin, nohut ve mercimek ithalatında Hindistan, bezelye ithalatında Çin lider ülke konumundadır. Türkiye’nin baklagiller rekabet gücünün yüksek olmasının nedeni bu ülkelerin baklagiller ithalatında uzmanlaşmasıdır.



Şekil 3. Türkiye’de yemelik tane baklagillerin fiyatları (TÜİK, 2022c)

Rekabet gücü analizine göre dünyada yemelik tane baklagiller ihracatında önemli ülkelerden Myanmar, Arjantin, Kanada ve Avustralya’nın karşılaştırmalı üstünlüğünün yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu ülkelere ait AKÜ değerleri ortalaması sırasıyla 170.57, 11.31, 10.91 ve 7.63 olarak hesaplanmıştır (Tablo 10).

Kuraklık gibi iklimsel faktörlerin etkisiyle verimin düşük olduğu yıllarda ülkelerin AKÜ değerlerinin yıllar içerisinde dalgalandığı belirlenmiştir. Verim dışında dalgalanmaların diğer sebepleri olarak ülkelerin dış ticarete uyguladığı politikaların ve baklagil ihracat fiyatlarının yıllar itibarıyla değişmesi gösterilebilir. Myanmar’ın AKÜ değerinin

yüksek olmasının sebebi toplam ihracat içerisinde yemelik tane baklagiller ihracatının önemli bir paya sahip olmasıdır. Nitekim 2010-2020 yılları ortalamasına göre Myanmar’ın yaptığı toplam ihracat içerisinde yemelik tane baklagillerin payı %9.18 olmuştur.

Genel olarak yemelik tane baklagillerde ortalama verimi yüksek ve üretimi fazla olan ülkelerin diğer ülkelere göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun en önemli nedeni olarak bu ülkelerde sertifikalı tohum kullanımının ve sulhu tarımının yaygınlaşması sonucu yemelik tane baklagiller üretiminde verim artışlarıyla birlikte üretimin ve ihracatın artmasıdır.

Tablo 10. Yemeklik tane baklagillerde Balassa’nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi (AKÜ)

Ülkeler/ Yıllar	Türkiye	Myanmar	Arjantin	Kanada	Avustralya	Hindistan	Rusya	ABD	Çin
2010	4.45	227.63	8.76	10.61	5.27	1.72	0.21	1.11	1.05
2011	4.01	385.47	10.44	10.22	5.41	1.53	0.82	0.88	1.00
2012	3.20	290.76	12.28	8.10	8.42	1.27	1.14	1.03	0.96
2013	2.90	186.95	5.23	11.94	6.43	2.12	0.71	1.09	0.91
2014	2.84	133.08	10.23	12.21	6.12	1.22	0.85	1.11	0.65
2015	3.33	145.67	9.24	12.48	10.52	1.14	1.50	0.83	0.42
2016	3.13	138.78	12.43	11.25	10.90	1.02	1.90	0.98	0.46
2017	3.25	87.48	13.59	9.58	14.28	0.90	1.75	1.01	0.40
2018	6.28	87.64	15.01	9.97	6.15	1.84	1.56	0.89	0.46
2019	7.77	92.45	14.18	10.69	5.10	0.98	1.75	0.96	0.40
2020	7.35	100.34	13.02	12.93	5.34	1.24	1.48	1.02	0.27
Ortalama	4.41	170.57	11.31	10.91	7.63	1.31	1.24	0.99	0.63

Miral (2006) çalışmasında 1994-2005 yılları arasında baklagillerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ancak yıllar içerisinde azaldığını tespit etmiştir. Peker (2015) yaptığı çalışmada 1990-2011 yılları arasında baklagil grubundan kuru fasulye, nohut ve mercimek için AKÜ değerleri hesaplamıştır. Türkiye’nin nohut ve mercimekte rekabet gücünün yüksek olduğunu ancak kuru fasulyede 2000’li yıllardan sonra dezavantajlı konuma geldiğini belirtmiştir.

İhracat değerlerine bakarak Türkiye’nin 2018 yılından itibaren bu ürünlerde ve özellikle kuru fasulyede rekabet gücünü tekrar artırdığı söylenebilir. Bunun sebepleri olarak şu gelişmeler gösterilebilir; TMO’nun 24 sene sonra tekrardan baklagil alımına başlaması üretimi artırmış ve 2018 yılında sonra döviz kurunun artması işletmeleri, ürettikleri baklagilleri yurt içine pazarlamak yerine ihraç etmeye yönelmiştir.

Ülkeler ihracat ürünlerinin dünya piyasalarındaki rekabet gücünü ve ihracattaki ürün çeşitliliğini artırmak amacıyla Dâhilde İşleme Rejimi (DİR) denilen gümrük rejimi uygulamaktadırlar. Bu gümrük rejimi; gümrük muafiyetli olarak dünya piyasa fiyatlarından, ticaret politikası önlemlerine tabi olmaksızın, ihracat yapılan ürünün üretimi için gerekli olan fiyat ve/veya kalite bakımından yurt içi piyasalardan karşılanamayan, hammadde, yardımcı madde ve ambalaj malzemeleri ithalatına olanak sağlamaktadır. Türkiye’de de ithal edilen baklagiller Türkiye’deki altyapı ve işleme tesislerinde işlenerek DİR kapsamında dış piyasalara ihraç edilmektedir (Anonim, 2019). Bu nedenle dünya yemeklik tane baklagil dış ticaretinde önemli bir ülke konumundadır.

4. Sonuç

Yemeklik tane baklagiller tüketim, üretim ve dış ticaret açısından Türkiye’de önemli bir ürün grubudur. Bu ürün grubunun besin değerinin yüksek olması sebebiyle tüketiciler tarafından, münavebeye uygun olması ve toprağın verimliliğini artırdığı için üreticiler tarafından tercih edilmektedir. Nitekim Türkiye, dünya nohut üretiminde üçüncü, mercimek üretiminde dördüncü ve

fasulye üretiminde on dokuzuncu sırada yer almaktadır. Özellikle son üç yıldır yemeklik tane baklagiller dış ticaretinde ihracat geliri ithalat gelirini geçmiş durumdadır.

Birçok tarımsal üründe Türkiye’nin kendine yeterlilik dereceleri yüksek olmasına karşın yemeklik tane baklagillerden fasulye, kırmızı ve yeşil mercimekte kendine yeterlilik dereceleri istenilen düzeyde değildir. Bu ürünlerin üretimleri iç tüketime yetmediği söylenebilir. Üretimin iç tüketime yetmediği zaman ihtiyaç duyulan miktar ithalat yapılarak karşılanmaktadır. İç tüketimin yanı sıra yapılan ithalat yurt içinde işlenerek ihraç edilmektedir.

Türkiye yemeklik tane baklagiller üretimi için önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle yemeklik tane baklagiller üretiminde uygulanan destekleme politikaları etkin ve zamanında uygulandığında ekim alanlarının artırdığı, destekleme politikalarının etkinliğinin düştüğü ve uygulamadan zamansız kaldırıldığı dönemlerde de ekim alanlarının azalıp alternatif ürünlere geçildiği belirlenmiştir. Tarımsal destekleme politikaları belirlenirken geçmişte yaşanan tecrübelerden yararlanmakta fayda olacağı düşünülmektedir. Nitekim geçmiş yıllarda uygulanan Nadas Alanlarının Daraltılması projesi ve halen uygulanmakta olan TMO’nun ürün alımları, mazot-gübre ve prim desteklerinin arttığı dönemlerde yemeklik tane baklagiller üretiminin de arttığı tespit edilmiştir. Bu hususlar göz önünde bulundurularak tarımsal destekleme politikalarının etkinliğinin artırılması yemeklik tane baklagiller üretimini ve ihracatını artıracaktır. Böylece Türkiye önemli bir yemeklik tane baklagiller üreticisi ve ihracatçısı ülke konumuna gelecektir.

Yazar Katkı Oranları

Bektaş Kadakoğlu: Araştırma, Metodoloji, Kaynak/Materyal/Malzeme Temini, Veri İyileştirme, Orijinal Taslak Yazımı, Görselleştirme.

Bahri Karlı: Araştırma, Kavramsallaştırma, Veri İyileştirme, İnceleme ve Düzenleme, Denetim.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışması beyanımız bulunmadığını bildiririz.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışmanın yazarları olarak herhangi bir etik kurul onay bilgileri beyanımız bulunmadığını bildiririz.

Kaynaklar

- Adak, M S., Güler, M., & Kayan, N. (2010). *Yemelik Baklagillerin Üretimini Artırma Olanakları*. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi. Ocak 11-15, Ankara.
- Anonim (2019). Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü. *Baklagil sektör politika belgesi 2019-2023*. Erişim adresi <https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/yayin/Baklagil%20Sekt%C3%B6r%20Politika%20Belgesi%202019-2023.pdf>
- Balassa, B. (1965). Trade liberalization and “Revealed” Comparative Advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2), 92-123. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.1965.tb00050.x>
- Balcı, D., & Giray, F. H. (2020). Competitive analysis of Isparta fruit sector through diamond model. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 8(3): 784-792. <https://doi.org/10.24925/turjaf.v8i3.784-792.3358>
- Bashimov, G. (2017). Türkiye’nin tarım ve gıda ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğü. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(3), 319-330.
- Bayav, A., & Çetinbaş, M. (2021). Peach production and foreign trade of Turkey: current situation, forecasting and analysis of competitiveness. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 31(2), 212-225. <https://doi.org/10.18615/anadolu.1033597>
- Bolat, M., Ünüvar, F. İ., & Dellal, İ. (2017). Türkiye’de yemelik baklagillerin gelecek eğilimlerinin belirlenmesi. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 7-18.
- Çoban, O., Peker, A. E., & Kubar, Y. (2010). Türk tarımının Avrupa Birliği ülkeleri karşısındaki sektörel rekabet gücü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(20), 247-266.
- Erkan, B., Arpacı, B. B., Yaralı, F., & Güvenç, İ. (2015). Türkiye’nin Sebze İhracatında Karşılaştırmalı Üstünlükler. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 18(4), 70-76. <https://doi.org/10.18016/ksujns.61527>
- Fidan, H. (2009). Comparison of citrus sector competitiveness between Turkey and EU-15 member countries. *HortScience*, 44(1), 89-93. <https://doi.org/10.21273/HORTSCI.44.1.89>
- Food and Agriculture Organization (FAO), (2022a). Ticaret verileri. Erişim adresi <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>
- Food and Agriculture Organization (FAO), (2022b). Statistical data for edible grain legumes foreign trade. Erişim adresi <https://www.fao.org/faostat/en/#data/TCL>
- Gül, M., & Işık, H. (2002). Dünyada ve Türkiye’de baklagil üretim ve dış ticaretindeki gelişmeler. *MKU Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7(1-2), 59-72.
- Hinloopen, J., & Van Marrewijk, C. (2001). On the Empirical Distribution of the Balassa Index. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 137(1), 1-35. <https://doi.org/10.1007/BF02707598>
- International Trade Center (TRADEMAP), (2022). Trade Statistics For International Business Development. Erişim adresi <https://www.trademap.org/Index.aspx>
- Karlı, B. (1989). GAP alanında hububat ve baklagil pazarlamasında görev alan kuruluşlar. *Çiftçi ve Köy Dünyası*, 5(49), 24-30.
- Karlı, B., Gül, M., Kadakoğlu, B., & Karadağ Gürsoy, A. (2018). Türkiye’de tarımsal desteklerin mısır tarımına etkileri. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı(1)*, 307-317.
- Ketenci, C. K., & Bayramoğlu, Z. (2018). Türkiye’de ceviz üretiminin rekabet analizi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 5(3), 339-347. <https://doi.org/10.30910/turkjans.448387>
- Miral, Z. C. (2006). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne karşı rekabet gücü: seçilmiş tarımsal ürünler için bir uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Önder, M. (2017). *Sürdürülebilir Tarla Tarımı ve Yemelik Tane Baklagillerin Önemi*. Muş Ovası Tarım ve Hayvancılık Çalıştayı. Mayıs 15-16, Muş, (1), 25-32.
- Özden, C. (2015). Dünya ve Türkiye baklagil piyasaları ve ihracat rekabeti açısından Türkiye’nin konumu. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.
- Peker, A. (2015). Türkiye hububat ve baklagil alt sektörünün Avrupa Birliği pazarı karşısındaki rekabet gücü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 1-20.
- Resmi Gazete (1982). Nadas Alanlarının Daraltılmasına İlişkin Karar. Erişim adresi <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17903.pdf>
- Resmi Gazete (2005, 2006, 2007, 2008, 2009). Bakanlar Kurulu Kararı Uygulama Tebliği ve Alan Bazlı Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Kararlar.
- Resmi Gazete (2010, 2011, 2012, 2013, 2014). Tarımsal Desteklemelere İlişkin Bakanlar Kurumu Kararı.
- Resmi Gazete (2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021). Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ.
- Resmi Gazete (2018). Hububat Ürünü Alımı ve Satımı Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar. Erişim adresi <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181024-3.pdf>
- Serin, V., & Civan, A. (2008). Revealed comparative advantage and competitiveness: A case study for Turkey towards the EU. *Journal of Economic and Social Research*, 10(2), 25-41.

- Şahinli, M. (2014). Revealed comparative advantage and competitiveness: Turkey agriculture sector. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 24(3), 210-217. <https://doi.org/10.29133/yyutbd.236276>
- Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü (TMO), (2021). 2020 Yılı Bakliyat Sektör Raporu. Erişim adresi <https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/sektorraporlari/bakliyat2020.pdf>
- Tuna, Y. (1989). Tarım ürünleri fiyatlarına devlet müdahalesi ve Türkiye’de müdahale fiyat politikasının tarihçesi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, (47)1-4, 345-365.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2022a). Bitkisel Üretim İstatistikleri. Erişim adresi <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2022b). Bitkisel Ürün Denge Tabloları. Erişim adresi <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=104&locale=tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2022c). Tarımsal Ürün Fiyatları ve Üretim Değerleri, Bitkisel Ürün Fiyatları. Erişim adresi <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=110&locale=tr>
- Tüzün, S. (1993). Polatlı ilçesinin kuru tarım alanlarında, nadas alanlarını değerlendirmek için yetiştirilen başlıca bitkisel ürünlerin maliyetleri ve fiziki üretim girdilerinin belirlenmesi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yercan, M., & Işıklı, E. (2007). International competitiveness of Turkish agriculture: a case for horticultural products. *Acta Agriculturae Scand Section C*, 4(3), 181-191. <https://doi.org/10.1080/16507540701597170>